ئالته شەھەرگە سەپەر

نەزەر غوجا ئابدۇسەمەت
(ئىيۇل خاتىرەمدىن)

ئۆتكەنكى يىللارنىڭ قايغۇ ۋە ھەسرەتلىرىنى كەتكۈزۈپ قەلبىمگە بىر ئاز تەسەللى بېرىش مەقسىتى بىلەن بىرنەچچە كۈن سەپەردە بولماقنى ئارزۇ قىلدىم . بۈگۈن 4 ـ يانۋار ، 5 ـ 6 ھەمراھىم بىلەن ئالته شەھەر تەرەپكە راۋان بولدۇم . تېكەسىنىڭ كەڭ دالاسىغا كەلدىم . بۇ يەردە مەدەنىيەت ئالامىتى ئەسلا كۆرۈنمىدى . ھەر بىر نەرسە تەبئىي ھالىتى بويىچە ئىدى كۈز كېلىپ ، قاياپاپ تۇرغان ئىنسانلار ، مەھەللىلەرنىڭ ئالا ـ يېشىل دەرەخلىرى يوق ، تىپ ـ تىنچ ۋە سەلكىن . يالغۇز تۇزلەڭ ئوتتۇرىسىدىلا موڭغۇللارنىڭ بىر گۈزەل ۋەزمىن ئىبادەتخانىسى بىلەن موڭغۇل بالىلىرىنىڭ ئاندا ـساندا " ئاي ، ئوي ، ئۆي " ـ دېگەن مۇڭلۇق تاۋۇشلىرى تەبىئەتكە بىر تۇرلۇك ئۆزگىرىش بېرىپ تۇراتتى .

يولۇچىلار ئاستا ۋە سالماق ماڭماقتا . كۈن نۇرىمۇ ئاستا ـ ئاستا غايىپ بولۇشقا باشلىدى . بۇ ئارىلىقتا ئاخشام ۋاقتى بولغانىكەن . بىزمۇ ھېلىقى ئىبادەتخانىغا يېقىن بىر جايدىن ئورۇن ئالدۇق . كېچىنىڭ زۇلمىتى غايىپ بولۇپ تاڭ نۇرىنى ئالەمگە چاچتى . موڭغۇل سۇمبىسىدىن جاڭ ـ جۇڭ دېگەن تاۋۇشلار مۇناقلارنى ئىبادەتكە چاقىرغان ، ئىككىنچى بىر تەرەپتىن مۇڭلۇق تاۋۇش بىلەن ئەزان ساداسى ياڭرىماقتا ئىدى . بىز مۇنداق بىر سۇمبىدە ئەزان ساداسىنى ئاتىغانلىقىمىزنىڭ خۇشاللىقىدا ئالدىراشلىق بىلەن ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ ئىبادىتىمىزنى بەجا كەلتۇردۇق . شۇ ئەسنادا بىر تۇركۇم كارۋانغا ئۇچراشتۇق . بۇلارنىڭ سۆزلىرىگە قارىغاندا بىز ئاشىدىغان مۇز داۋان ئىنتايىن قورقۇنچلىق ئىمىش . خۇدا ساقلىسۇن ، داۋان ئۇستىدە قار بوران ۋە شۇرغان بولسا ھەممىز ھالاك بولارمىشمىز . يالغۇز خۇدا ئوڭشاپ ، " مۇزارت غوجام " مەدەت قىلسلا سالامەت ئۆتۈپ كېتىشكە مۇمكىن ئىكەن . (مۇزارت غوجام تىرىكمىش) بولمىسا گۇناھى بار بەندىلەرگە " مۇزارت غوجام " ئەسلا يول بەرمەيدىكەنمىش . ئەمدى بۇ ۋاقىتلاردا " مۇزارت غوجام " بىر ئاز يۇۋاشلىشىپ قالغانمۇ ، نېمە ئۈچۈندۇر ، بەزى بۇزۇق ئادەملەرمۇ ئاشالىغانمىش .

بىز ھامان ئىلگىرىلىمەكتىمىز ، قەلبىمىزدە ئۆتكەنكى گۈناھ قىلمىش ـ ئەتمىشلىرىمىزنى ئەسلىمەكتە ئىدۇق . ئالدىمىزدىكى قورقۇنۇچلۇق تاغ تۆپىسىدە قار ۋە شۇرغان غۇيۇلداپ تۇراتتى . بۇنى كۆرۈپ كۆڭلىمىز دەھشەتكە چۈشەتتى ، خيياللار ھالاكەت چوڭقۇرىغا ئاغدۇرۇپ ئىتتەرمەكتە ئىدى ، ئاغىنىلىرىمىز بەك چوڭقۇر خيال دەرياسىغا چۆمۈلگەن ھالدا ئاستا ماڭماقتا ئىدى . ئۇن ـ تىن يوق ئاخىرى مۇزارتقا يەتتۇق . ئوك تەرەپتىن چىقىۋاتقان شۇرغان بىر ئاز راھەتسىز بولسىمۇ ، ئانچە قورقۇنچلۇق ئەمەس ئىدى . شۇنداق بولسىمۇ كۆڭلىمىز خوش ئەمەس ئىدى . ئاللىنىملەردىندۇر بەك رەنجىپ ، نىملەردىندۇر كۆڭۈل شۇركىنەتتى . بىز كۇن بويى ھامان مۇز ئۈستىدە مېڭىۋەردۇق ، شەرق ۋە غەرب تەرىپىمىزدىن ئورىۋالغان ئەينەكتەك كۆپ ـ كۆك مۇز تاغ ئۈستىدە قار شۇرغان چىقىپ تۇراتتى . ئاستىمىزدا بولسا جەھەننەم چوڭقۇرى ، خيالىي ھېكايىلەردىلا بولۇشى مۇمكىن بولغان جىن ـ شەيتان ئوردىلىرى ، ئاللىقاچانقى زامانلاردا بۇ يەرلەردە بىر قېرى جادۇگەر موماي ۋە بىر ئەجدىھا بولغانمىش . جادۇگەر موماي جادۇ قىلغانسېرى مۇز تاغ كۆتىرىلىپ كېتەرمىش . ئەجدىھامۇ تىنچ ياتماسمىش . مانا شۇنداق ۋاقىتلارنىڭ بىرىدە ئۇيغۇر باتۇرلىرىدىن بىرى چىن تۆمۇر باتۇر ئاق بوز ئېتىنى مىنىپ ، مىسران قىلىچىنى تۇتۇپ ، بۇ جادۇگەر موماي بىلەن ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈپتۇ-دە ئالتە شەھەرگە يول ئېچىپتۇ .

خەيرىلىك سەپەر

ھەر نەرسە بولسىمۇ مۇز ئۈستىدە ھامان كېتىپ بارىمىز . ئادەملەر بىر ـ بىرىگە ئەگىشىپ ماڭاتتى . قاتار تىزىلغان تۈرك مۇھاجىرلىرى يالاڭ ـ يالىڭاچ ، ئاچ ـ زېرىكىن ، بالا ـ چاقا ، قېرى ـ چۆرە ھەممىسى پىيادە ، بەزىلىرى ھالسىزلىقتىن سەنتۈرۈلۈپ، ئۇياق ـ بۇياققا دەلدەڭشىپ كېتىپ باراتتى . بۇ يەردە گۇناھلىق بەندىلەرنىڭ بىرىنىڭ جەستىنى تاش تۈۋىگە تاشلاپ كەتكەنلىكىنى كۆردۇم .

ئەي كىتاب ئوقۇغۇچى قېرىنداشلار تۈرك مۇھاجىرلىرى دېسەك ، بالقانلىقلارنىڭ زۇلمىدىن قاچقان رۇس ئېلى تۈركلىرى ئېسىڭلارغا كېلىۋاتامدۇ ؟ خەير بۇ يەردە بالقانلىقلار يوق . بالقانلىقلاردىنمۇ زالىم بىر كۈچ بارىكى ، ئۇ بولسا يوقسىزلىق ، نامراتلىق ۋە مەشئەت تارلىقى ، ھە ، ئەپەندىم ئالتە شەھەرنىڭ بەش بالىلىق بىر ئائىلىسىدە بىر ئانا بالىلىرىغا قارايدۇ . ئۇلارنى بەزلەيدۇ . ئاتا بالىلارغا ئوزۇق ئىزدەپ بازارغا چىقىدۇ ، لېكىن كۈن بويى قايتقىنى يوق . بالىلار ئۆتكەن كۈنى كېچىسى بىر پارچىدىن نان يېگەنىدى . كۈن بويى ھېچنىمە يېمىدى . بىچارە بالىلار ئانىسىغا تەلمۈرۈپ قاراپ ئىڭرىشىدۇ . شەپقەتلىك ئانا يەنە بىر تۈرلۈك يالغان سۆزلەر

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بىلەن باللىرىنى بەزلەيدۇ . قوشنا ئەخمەتتىن ئۆتنە نان ئېلىپ تۇرار ئىدى . بۇگۈن ئۇلاردىمۇ نان يوق . قوزىلىرىم ئاتاڭ نان ئېلىپ كېلىدۇ ـ دەپ يىغلاپ ـ يىغلاپ ئانىلىرىنى بەزلەيدۇ . لېكىن ئۆزى ئىككى كۈندىن بېرى تۇزۇكرەك تاماق يېمىگەنلىكتىن ، كۆزلىرى گىرەمسەن بولۇپ ئالدىدا تۇرغان نەرسىنى كۆرمەيتتى ۋە پۇتلىرى تىترەيتتى . ئاتا كۈن بويى ئىشلەپ تاپقان پۇلى (ئالتە تىيىن) ھېسابىغا بازاردىن نان ئېلىپ ئالدىراپ ـ سالدىراپ ئۆيگە قايتىدۇ . بۇ چاغدا بۇ ئائىلە ئىچىدىكى خوشاللىق خۇرسەنلىكىنى تەسۋىرلەش مۇمكىن ئەمەس . قاراڭلارچۇ ، 6 تىيىنغا ئالتە كىشى قانداق خوشال بولىدۇ ! بۇ ئاجىزلارنىڭ ئىچكەن تاماقلىرىنى ۋە ئۆي ـ تۇرمۇشلىرىنى چۈشىنىڭ . خۇدا كۆرسەتمىسۇن . بۇ ئائىلىدە ئاتا بولغۇچى بىرلا كۈن ئاغرىپ قالسا قىيامەت ھازىر ئەمەسمۇ .دېمەك بۇنداق جاپانى كۆتۈرەلمىگەن ، ئازغىنا بولسىمۇ دۇنيادا ياشاشنى ئويلىغان ئۇيغۇرلار قىش ئوتتۇرىلىرىدا بالا ـ چاقىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ ئىلى ۋىلايىتىگە ھىجرەت قىلىدۇ . تەبىئىيكى ، باللارغا سوغۇقتىن ساقلانغۇدەك ئەڭلى ـ ئىياغ ، كىيىم ـ كېچەك يوق . پۇلغا يېتەرلىك ئوزۇق كۆپ ئەمەس . سوغۇق بولسىمۇ 3 ياشلىق ئوغلى ، ۋە 3 ئايلىق قىزىنى ئۈستىدىكى كىيىملىرى بىلەن ئوراپ ، ئۇلارغا سوغۇق تېگىپ قېلىشتىن ساقلاپ قالاتتى . بىچارىلەر ئۆزلىرى بىرلا قار ـ شۇنىرغان بولسا كۈزنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشاش تۆكۈلۈپ كېتەتتى .

مانا قېرىنداش ، مېنىڭ ئاڭلىغانلىرىمدىن كۆرە " مۇزارت غوجامۇ " بۇنداق " گۇناھلىق " بەندىلەرنى داۋاندىن ئۆتكۈزمەسلىكى ھەقتە . " ھۆكۈمەت نېمە ئىش قىلىپ يۈرىدىغاندۇ ؟ بۇ مۇھاجىرلارغا بىر تۈرلۈك قولايلىق ئىشلارنى قىلماسمۇ ؟ " دېيىشىمىز مۇمكىن .

تۇغەل تۆت ئەتراپ ئىچىدە مېڭىپ ، بەك ھارغان بولساقمۇ ، ئارام ئالغۇدەك جاي تاپالمىدۇق . بۇگۈن 11 ـ يانۋار كۈنى ، ئوڭ تەرىپىمىزدىن يورۇق كۆرۈندى . بۇ بولسىمۇ ئوچۇق دالىغا چىقىشىمىزدىن دالالەت بېرەتتى . كۈنمۇ سوغۇق ئەمەس ، بۇنىڭدىن كېيىنكى يۈرۈش كۆڭۈللۈك بولۇپ ، ئاستا مېڭىپ زىرىككەن ئاتلارمۇ چاپسانراق مېڭىشقا باشلىدى . ھە، قېرىنداشلار ، يۈرۈڭلار دەپ ھامان ماڭماقتا . تىك تاغلار ئارىسىدىكى ساينىڭ ئاغزىغا يېتەلمەيمىز . بۇ ئاردا ئاخشام ۋاقتى بولۇپ قالغاندى . يەتتۇق . ھىچ نەرسە كۆرۈنمەيدۇ . ئىككى تاغ ئارىسى سېپىل بىلەن تورالغاندى ، يالغۇز ئوتتۇرىسىدىلا تۆشۈك بارلىقى بىلىنىپ تۇراتتى . شۇ يەرگە باردۇق بۇ ئالتە شەھەرگە چىقىدىغان قاپقا ئىدى . قاپقىدىن كىرىشىمىز بىلەن بىر مەمۇر چوڭچىلىق قىلىپ ،خۇددى بىزدىن تازىم ، ھۆرمەت كۈتكەندەك تۇراتتى . لېكىن بىز تازىم بېرىش ئورنىغا تېزدىن يول خېتىمنىزنى چىقاردۇق . مەمۇر بىزنىڭ رۇسىيە پۇقراسى ئىكەنلىكىمىزنى بىلگەندىن كېيىن ، بىزگە دەرھال خۇش كەلدىڭلار دېدى . قورغان ئىچىدە يەنە بىر ئۇيغۇر ئەمەلدار كۆرۈندى . ئەتراپىمىزغا قارىساق قورغان بۇزۇلغان ، 2ـ ئۆيلا

تۇزۇك تۇرۇپتۇ . لېكىن شۇنداق بولسىمۇ ، بۇ شەھەر ۋە سېپىلنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ناھايىتى ئېتىبار بىلەن مەھكەم ياسالغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى .

ئېيتىشلارغا قارىغاندا چىڭ ھۆكۈمىتى مەملىكەت ئوتتۇرىسىغا مۇشۇنداق بىر سېپىل ۋە شەھەر سېلىشقا مەجبۇر بولغانىكەن . مۇنداق بىر بۇيۇك شەھەرنى 2 نەپەر مەمۇر ئۇچۇنلا ياسالغانمۇ ؟ بۇ كۇندە نېمە ئۇچۇن بۇ ھالغا چۈشۈپ قالغان ؟ بۇنىڭغا ئەقلىمىز يەتمەي سورىساق بۇ سېپىل قورغانلارنى قەشقەر ھاكىملىرىدىن بەدەۋلەت جانابلىرى ياساتقان ئىكەن . ئۇ ئىلى تەرەپتىن خاتىرجەم بولۇش ئۇچۇن ئىككى تاغ ئارىسىنى سېپىل بىلەن توساتقان ۋە يەنە شۇ شەھەردە 500 مۇنتىزىم قوراللىق ئەسكەر تۇرغۇزغانىكەن .

خيالغا چۆمدۇق . ئۇ زات بۇ سېپىل بىلەن شەھەرنى قانداق بۇيۇك ئوي ۋە ھېسسىياتلار بىلەن ياساتقان بولغيتى ؟ بىز گويا 19 ـ ئەسىرگە قايتقاندەك بولدۇق . قورغان دەرۋازىسىدىن شۇنداق خيالىلار بىلەن چىقتۇق . خوش ،ئازادلىق ئەسىرى . بۇگۈن قىزىل بۇلاق مەھەللىسىگە يېتىپ كەلدۇق . ھەيران قالدۇق . بىر خانىگە ئورۇنلاشتۇق . خانە ئىگىسىمۇ " خۇش كەلدىڭىز ، ساپ كەلدىڭىز " ، سۆزلىرى بىلەن تەكلىپ ئېتىپ ، ئوچۇق چىراي قوبۇل قىلدى . مۇنداق مېھماندوستلۇق ئۇيغۇر خەلقىگە خاس بولغان بىر خىسلەتتۇر . ئاخىر قىزىل بۇلاقتا مەكتەپ بولمىسىمۇ چىرايلىققىنا بىر خانىقا بار ئىكەن . سورىساق " بىزلەر ئاخىرەت ئادەملىرى بولغانلىقىمىز ئۈچۇن دۇنيا مەكتىپى نېمىگە لازىم دېدۇق " ـ دەيدۇ .

جام شەھرى

ئەمدى ئاقسۇدىن 30 چاقىرىم نېرىدىكى جام شەھرىدە بولدۇق . بۇ خېلى چوڭ ئىسلام شەھرى ئىكەن . جامنىڭ ئۆزىگە لايىق بازىرى بولۇپ ، دۇشەنبە ئومۇمىي بازار كۈنى ھېسابلىنىدىكەن . بۇ كۇنى كوچىلار ئەتراپتىكى يېزىلاردىن ۋە سىرتتىن كەلگەن خەلق بىلەن لىق تولىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۇن بۇ ئەتراپتىكى خەلق توغرىسىدا بىر قەدەر مەلۇمات ئېلىشقا بولىدىكەن . بۇ ئەتراپتىكى ئادەملەر تۇغرا ، ساپ دىل ، ساددا ، يالغان سۆزلىمەس ،دۇنيا ئەھۋالىدىن خەۋەرسىز ئادەملەر . قىسقىسى بۇنىڭدىن مىڭ يىل بۇرۇن قانداق ياشىسا ھازىرمۇ شۇنداق ياشاپ تۇرۇپتۇ . بۇ يەردە مەھەللە ئىمامىنىڭ باشقۇرۇشىدا بىر مەكتەپ بولسىمۇ ، بۇ تەرەپلەردە مەتبۇئات بولمىغانلىقتىن ھەزرىتى بوھتىن قالغان تاختا پارچىلىرىغا يېزىپ ئوقۇيدىكەن . بۇ يەردە ھەپتىلەرگىچە مەيرەم قىلىنىدىكەن . بىزنىڭ بېرىشىمىزمۇ نورۇز مەيرىمگە تۇغرا كەلگەنلىكتىن ھەقىقي نەق ئەھۋالنى كۆردۇق . خوتۇن ـ قىزلار ، ئەر ـ ئوغۇللار ھەممىسى بىرگە چوقا گۈلەڭگۈچ ، كىچىكلىرى ئۇچقۇچلارغا ئويىنىشىپ يۈرۈشەتتى . بۇ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

يەردىكى ، ئاياللارنى ، قىزلارنى نامەھرەم دەپ كەمستىشلەر يوقكەن . كەچقۇرۇن چوڭلار ئوغلاق تارتىشماقتا . كىچىكلىرى مىللىي ئويۇنلارنى ئويناماقتا ئىدى . بىز ئالتە شەھەر خەلقنىڭ يېڭى يىلنى مۇنداق قىزغىنلىق ۋە خوشاللىق بىلەن قارشى ئېلىپ ھەپتىلەرگىچە مەيرەم ئويىنىشىغا ھەيران بولدۇق . بۇ بىچارە خەلقنىڭ ئۆلۈكلەرگە تىرىكلەردىن زىيادە ئەھمىيەت بەرگەنلىكىگە بىزلەر گۇۋاھ قاتاردا شاھىد بولدۇق . پېقىر ـ ئاجىزلارنى ھەم جىنس ئەھۋاللىرىنى كۆرۈپ ، قايغۇرۇپ تۇرغىنىمدا ، بىر بوۋاي بەدۋلەت دەۋرىنى بەك پارلاق تەسۋىرلىدى . ئۇ زاماندا بۇ دىيار ئاۋات ۋە مەمۇر ، كەمبەغەلچىلىك ، مىسكىنلىق يوق ، ئاھالە باي ۋە ئوقەتچان ، ياخشى ياشايدىكەن . مەمۇرلىرى بۇگۈنكى چىڭ مەمۇرلىرىغا ئوخشاش خەلقنى بۇلاش ئۇ ياقتا تۇرسۇن ئاھالە تەرىپىدىن بېرىلگەن پۇلنىمۇ قوبۇل قىلمايدىكەن . ناۋادا بىرلىرى خاتالىشىپ قوبۇل قىلسا قاتتىق قوللۇق بەدۋلەتتىن جازاسىنى ئالاتتىكەن . شەھەرلەر پاكىز ۋە تازا ، ھەر يەرلەردە ئومۇمىي ھاممام . ئەسكەر مۇنتىزىم ، يىگىت ئەسكەرلەر ئاتلىق ، سەرۋازلىرى پىيادە ، ئەسكەر كىيىمى بىر تۈرلۈك تۆمۇر رەڭلىك موۋۇت چاپان . قول ئاستىدىكى مۇنتىزىم ئەسكەر 82 مىڭ ھېسابلىنىدۇ . ئەسكەر مەنسەپلىرى : يۈز بېگى ، پەنسات دادخۇۋا ، داخۇۋا دېگەنلىرى ئەسكەر ھەم پۇقرا بېگى ، بۇنىڭ قول ئاستىدا 5 ـ 6 پانسات ئەسكىرى بار . بىرەر بۇيۇك شەھەر پۇقراسى ئەسكەرگە كىرەكلىك ھەممە نەرسىنى يەتكۈزۈپ بېرىدۇ . بەدۋلەت ھوزۇرىدا مەھرەم ، ياساۋۇل ، مۇلازىم ۋە بارچە چوڭ ـ كىچىك مەمۇرلار دائىم بولۇپ تۇراتتى . ئوغلۇم خۇلاسە شۇكى ئۇ بەك كۈچلۈك پادىشاھ ئىدى .

ئۇنداق بولسا مانجۇلاردىن نېمشقا يېڭىلگەنكەن ؟ مانجۇ بىلەن سوقۇشسا يېڭىلمەس ئىدى . بىراق تەلەي شۇنداقتۇر . بەدۋلەت ئوغا ئىچىپ ئۆلدى . قالغانلىرى چىن دۆۋلىتى بىلەن سوقۇشۇش ئورنىغا ئۆزئارا تالاش تارتىش قىلدى . چىڭ چېرىكلىرى سوقۇشماستىنلا دۆۋلەتكە ئىگە بولدى .

بەدۋلەتنىڭ ئوغا ئىچىپ ئۆلۈشىنىڭ سەۋەبى نىمدىن ؟ شۇ مەزگىلدە چىڭ چېرىكلىرى بەدۋلەتنىڭ تۇرپاندا تۇرغان 17 پانسات ئەسكىرىنى مۇھاسىرىگە ئالغان . بۇلارغا ئەسىرگە چۈشكەنلەردىن ئۆزبېك ئۇرۇقى بولسا ھەممىسىنى قىلىچتىن ئۆتكۈزگەن . ئالتە شەھەر ئاھالىسىدىن بولغانلارنى ئەكسىچە ئازاد ئەتكەن . بۇ خەۋەر بەدۋلەت ھەزرەتنىڭ قۇلىقىغا يېتىدۇ . ئۇ بۇ چاغدا كورلىدا ئىدى . بۇ ۋەقەدىن بەك قايغۇردى . مانجۇلار بىلەن ئالتە شەھەر ئاھالىسىنىڭ گېپى بىرمىكىن دەپ گۇمان قىلدى . ئۇ تېزدىن تۇرپان ئەسكەرلىرىگە قوماندان بولغان بىر ئوغلى بىلەن بىر تۆرەمنى (بوۋاي ئۇنىڭ ئىسمىنى ئۇنتۇلۇپ قالغان) قايتىشقا بۇيرۇق يازدۇ . بىراق ئۇلار قايتمايدۇ . سەۋەبى : قايتساق " شۇنچە نۇرغۇن ئەسكەر بىلەن سوقۇشماي ، نېمە ئۈچۈن مۇھاسىرىگە چۈشۈپ قالدىڭلار " دەپ بىرەر گەپلەرگە ئۇچرايمىز

ئېھتىمال دەپ قورقتىندىن كەلمەي قالدى . بۇنىڭغا بەدىۋلەت بەك خاپا بولدى . ئۆز ئوغلىنىڭ ئەمرىگە بويسۇنمىغانلىقىنى ئېغىر ئېلىپ ، ئۆزىنىڭ ئىقبال چولپىنىنىڭ ئۆچكىنىنى جەزىم قىلدىدە زەھەر ئىچىپ ئۆلدى . ئەرنى نومۇس ئۆلتۈرىدۇ دەيدۇ . (بەدىۋلەت چىك چېرىكلىرىگە قارشى سوقۇشسا شۇبھىسىز يەڭگەن بولاتتى) . " ئالتە شەھەر بەگلىرىدىن بىرى تەرىپىدىن ئوغا بېرىلدى دېگەن يالغان گەپمىكەن ؟ ئۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس . بەدىۋلەت بەك ئېھتىياتچان ئادەم ئىدى . مۇنداق گۇمانلىق چاغلاردا ئەمەس ، تىنچلىق زامانىدىمۇ ناھايىتى ساق بولاتتى . ئاشپەز ئاشنى ھازىرلاپ كەلتۈرگەندە ئاۋۋال ئۆزىگە سىلىنغان تاماقتىن ئۇنى ئېغىز تەگكۈزۈپ ، كېيىن ئۆزى يەيتتى . مەن بەدىۋلەتنىڭ مەھرەملىرىدىنمۇ ، شۇنىڭ ئۈچۈن باشقا بىرى زەھەر بېرىپ ئۆلتۈردى دېگەن سۆز توغرا ئەمەس " دەيدۇ بۇۋاي .

بۇ ھالدا ئالتە شەھەر ئاھالىسى ھەققىدە مەن بىرەر سۆز ئاچاي دېگەنىدىم . بۇۋاي " ئوغلۇم سىزمۇ شەھەر ئاھاللىرىدىنمۇ ، ئالتە ئەۋلاد ئۆتتى ، ھە ، سىلەرنىڭ ئىلى ئۆلكىسىگە كۆچۈپ بارغىنىڭلارغا 4-5 ئەۋلاد ئۆتتى شۇنداقمۇ ؟ ھە شۇنداق . چىڭ دۆلتى ئىلىنى ئالغاندىن كېيىن ، ئۇ تەرەپنى ، ئاۋات ، مەمۇر ئەيلەپ ، مەدەنىيەلەشتۈرمەك ئۈچۈن بۇندىن كۆچمەن كۆچۈرۈشنى ئويلىغان . خاندىن ئىلى ۋىلايىتىگە ھىجرەت ئەتكۈچىلەرگە تۈرلۈك مۇكاپات ۋە ئىمتىيازلار ۋەدە بېرىلگەن . بۇيرۇق چىققان . بۇنىڭغا قىزىقىپ ، ھىجرەت قىلغۇچىلار كۆپەيگەن . بۇنىڭدا بايلار ، بەگلەر ئۆز ئۇرۇق تۇغقانلىرىنى ئۆز بالا ـ چاقىسىنى كۆچۈرۈشكە تىرىشقان . ھەممىسى شۇنداقلاردىن كۆچكەن . مۇھاجىرلارغا شۇنداق ئەركىنلىك بېرىلگەنكى ، بىر يىگىت بىراۋنىڭ قىزىنى < مەن ئالمەن ، يۇر > دىسە قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى قارشى تۇرالمايتتى " ، ـ دېدى . بۇۋاي سۆزىنىڭ ئاخىرىدا ئىلىنىڭ ئىلى دەپ ئاتىلىش سەۋەبى توغرىسىدا مۆھتەرەم خالىدىن ھەزرەتنىڭ " تارىخى خەمسىيە " سىدىكى ھېكايىنىمۇ قوشۇمچە قىلىپ ئۆتتى . بۇ راستىنلا مۇئەررىخ بۇۋاي ئىكەن . بۇغراخان ۋە يۈسۈپ قادىرخانلار ھەققىدە بىرمۇنچە سۆزلەرنى قىلدى . ئەمدى ئىسمىنى ئېيتاي : بۇ تۇرداخۇن بوۋا ئىدى .

ئاقسۇ

بۈگۈن 20 ـ يانۋار كۈنى ئاقسۇ شەھىرىگە كەلدۇق . ئاقسۇ بەك ئاۋات قەدىمىي شەھەرلەردىن بولۇپ بۇرۇنقى زامانلاردا ئۇيغۇر خانلىرىمۇ تۇرغانمىش . يالغۇز 900 ـ يىللىرى ئەتراپىدا ئابابەكرى دېگەن بىر خان بۇ شەھەر ئاھالىسىنى ئەخمەتخان دېگەن بىرىگە تەرەپدارلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن تولا قىرغۇزغان . يەنە سالامەت قالغانلارنىڭ ھەممىسىنى

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

سۇرگۈن قىلغان . شۇنىڭ ئۈچۈن ئاقسۇ 16 يىل ئەتراپىدا خارابلىقتا تۇرغان . كېيىن سۇلتان سەئىد دېگەن كىشى خانلىققا ئولتۇرغاندىن كېيىن ، باشقا ئەتراپ شەھەرلەردىن مۇھاجىرلارنى كۆچۈرۈپ ئولتۇرقلاشتۇرغان . سۇلتان سەئىد ئاقسۇ خەلقىدىن 10 يىل ئۆپچۆرىسىدە پادىشاھلىق ئالۋان ـ ياساق ئالمىغان . شۇنىڭدىن كېيىن ئاقسۇ يېڭىدىن ئاۋات بولغان . مۇئەررىخلەرنىڭ ئاقسۇ خەلقى پىتراڭغۇ ، پاراكەندە دېگەنلىرىنىڭ مەنىسى شۇ بولسا كېرەك . ئاقسۇ كىشىنى جەلەپ قىلغۇدەك خوش مەنزىرىلىك شەھەر ئەمەس . پەقەت ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ چىققان جايى بولغىنى ئۈچۈن خوش كۆرۈنىدۇ . كوچىلىرى مۇقىم ۋە تەرتىپلىك ئەمەس . كوچىلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك رەتسىز ۋە تارقاق . شەھەردە گۈزەلرەك ياسالغان بىرمۇ ئىمارەت يوق . ھەممە ئادەم دالانلىرىدا يۈرىدۇ . گەمىگە ئوخشاش خانىلاردا كىشىلەر روھسىز ، چۈشكۈن ، نامرات ۋە مىسكىنلىك تەرىپى يېتەرلىك ، ئوقۇش ـ ئوقۇتۇش ئىشلىرى سۇس . ئەكسىچە ئىشانلىرىمىز بەك كۈچلۈك ، ھۈنەر ـ سانائەت كۆپتىن بېرى يوق . ئەمما دېھقانچىلىقى ئۆز لايىقىدا ، ئاش ۋە ئىش ئەرزان ، پەخىش ۋە پاھىشۋازلىق خەۋپلىك . كەمبەغەلچىلىك نەتىجىسىدە پاھىشلىرىنىڭ سانى كۈندىن ـ كۈنگە ئۆسمەكتە . مولىلاردا بۇنىڭغا قارشى تۇرغىدەك ئىقتىدار يوق . ئېھتىمال ھۆكۈمەت ئەھمىيەت بەرمىگەنىدۇر . بۇ يەردىكى مەمۇرلار " ھارۋا سۈنسا ئوتۇن ، ئۆكۈز ئۆلسە گۆش بولىدۇ " دەپ قاراپ تۇرىدۇ . پاھىشلەرگە پاھىشخانىلار يوق . شۇڭلاشقا پاھىشلەر تۇڭگان سارايلىرىدا مۇستەقىل ياشايدۇ . يېنىغا بارساڭ ھامان نازلىنىپ ، ئاشىق ـ مەشۇق قوشاقلىرىنى ئېيتىدۇ بۇلارنى كۆرۈپ ئۆز ـ ئۆزىڭدىن خورلىنىسەن . خۇسۇسەن ماڭا ئوخشاش باشقا يەردە ئۆسكەن بىر كىشىگە بۇلارنىڭ قىلىقلىرى بەك غۇربەت ۋە يات تۇيۇلىدىكەن . بۇلارنىڭ ئومۇمەن مۇئامىللىرى چىنلىقلار بىلەن بولغانلىقتىن ، ھەممىسى بەڭگى بولۇپ بازارلاردىن قىز يوقلىدىكەن . شۇڭا بىر ئاز ياشراقلىرى چىنلىقلارغا ئۆيلىنىدۇ ياكى ئومۇمىي يەرلەردە قىمار ئويناپ ، ئۆمۈر ئۆتكۈزىدۇ . بۇ تەرەپلەردە ۋاقىتلىق نىكاھمۇ خېلى تەرەققى قىلغانكەن . بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى يوقسۇلقنىڭ سەمەرىسىدۇر ئاخىر . جوڭگودا قانچە ئۆزگىرىشلەر ۋە ئىدارە ئالمىشىشلارنىڭ بۇ يەرگە تەسىرى يۇقمىغان . ئىنقىلاپ زامانىدا بىر ـ ئىككى بۈيۈك مەمۇر ئۆلتۈرۈلۈپ ، ئورنىغا ئىنقىلاپچىلاردىن قويۇلغان بولسىمۇ ، بۇ مەمۇرلار ھېلىقى ئادەملەردىنمۇ بەك ناچار ئىكەن . بۇنى يەرلىك ئادەملەر ھۆكۈمەتنىڭ تۈرلۈك مىللاردىن باجنى پەۋقۇلئادە كۆپ ئالغانلىقىدىن كۆرىدۇ . كۆپتىن بېرى ئۆز ئىچىدىن خەلق مەجلىسىگە ۋەكىل سايلاپ ئەۋەتكىلار دېگەن بۇيرۇققا بىنائەن ئاقسۇ خەلقى ئۆزلىرىدىن بىر ۋەكىل سايلاپ بەرگەن بولسىمۇ ، نېمە سەۋەبتىندۇر ئۇرۇمچىدىن يۇقىرى كېتەلمىگەن . لېكىن بۇ يەرلەرگە بالقان سوقۇشى نەۋ تەسىر قىلغان ئوخشايدۇ .

مۆتىۋەر بىر ھەزرەتنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا ، ئۇلار ئىستانبۇلغا 210 يامبۇ كۈمۈش يىغىپ ئەۋەتكەن . بۇ پەۋقۇلئاددە بىر ئىش . لېكىن بۇ ئاقسۇ خەلقىدە جەمئىيەت ، دۇنيا ئىشلىرىدىن مەھرۇم ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىدۇ . بۇ تەرەپلەردە گېزىت ئوقۇغۇچىلار بولمىغانلىقتىن ، ئاقسۇ خەلقى ئالەم ۋە ئىسلام ۋەقەلىرىدىن خەۋەردار ئەمەس . ئۇلار تۈركلەر ھەققىدە ئىلى ۋە قەشقەر تەرەپتىن كەلگەن ئادەملەرنىڭ مۇبالىغە خەۋەرلىرىگە ئىشىنىپ يۈرگەن . ئاقسۇدىن 10 چاقىرىم يىراقلىقتىكى ئاسىق دېگەن يېڭى شەھەردە چىڭنىڭ مۇنتىزىم مېڭىپ تۇرغان پوچتا ـ تېلېگرافلىرى بولسىمۇ ھازىرغىچە ئۇنىڭدىن ئۇيغۇرلار پايدىلانماي تۇرۇپتۇ .

ئاقسۇدا بۇرۇندىن قالغان ئەنجانلىقلار بولسىمۇ ، قازاق ، قىرغىز ، نوغايلار كۆرۈنمەيدۇ . ياۋروپالىقلار تۈپتىن يوق .“ نوغاي بولماي ئوڭاي بولماس“ ئاخىر.

مەنبە : ‹‹ شىنجاڭ تەزكىرىچىلىكى ›› ژورنىلى 2000 ـ يىل ، 3 ـ سان .

(1991 ـ يىلى ئالمۇتىدا نەشىر قىلىنغان “ يورۇق ساھىللار “ ناملىق كىتاپتىن قىسقارتىپ ئېلىندى.)

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى